

"Сейфуллин оқулары– 14: Жастар, ғылым, инновациялар: цифрландыру - жаңа даму кезеңі » атты Республикалық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары = Материалы Республиканской научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 14: Молодежь, наука, инновации: цифровизация - новый этап развития». -2018. - Т.1, Ч.1. - Б.165-167

АФРИКАЛЫҚ ТАРЫ - ЖАҚСЫ МАЛ АЗЫҒЫ

Курбанбаев А.И.

Қазақстанда жаздың екінші жартысында пішендердің күйіп кетуінен көк пішен азығының жетіспеушілігі сезіледі. Сондықтан мал шаруашылығында жаздың өте маңызды кезеңінде көк пішен азығын алу қажет. Бұл жағдайда бір жылдық шөптер өте құнды. Осындай құрғақ далалы аймақ жағдайына биімді біржылдық дақыл түрлерін дұрыс таңдап, соларға қажетті агротехниканы қолдана отырып жоғары өнімді алу[1].

Ауыл шаруашылығы малын азықтандыру бойынша ТМД елдерінде және алыс шетелдердің тұрақты басылымдарына жүргізілген мониторинг әр елде азықтандырудың түрлі жүйесі қолданылатынын куәландырады. Қолданыстағы әдістің тиімділігі мал шаруашылығы өнімділігіне әсер етеді.[2] Мал азығы дақылдарының түр түрінің әртүрлілігін жылына қолдану өте тар диапазонмен шектеледі. Қазіргі уақытта жыл сайынғы дәнді дақылдардың мақсаты көк балаусаға және 5-6 түрге арналған кеңінен себіледі. Сонымен бірге әлемнің ассортиментінде 80 мыңнан астам өсімдік түрлері азық-түлік және мал азықтыққа жарамды. Дәнді дақылдардың кішігірім түрлілігі әлемде де, отандық ауыл шаруашылығында да белгілі бір мәселелерді туындатады. Малдардың физиологиялық қажеттіліктеріне жақын биохимиялық құрамы жоғары өнімді жемшөпті қондырғылардың арқасында жемшөп базасын нығайту, азықтық дақылдардың ассортиментін енгізу және кеңейту жем-шөп өндірудің өзекті мәселелері болып табылады [3, 4].

Жемшөп өндірісінің даму қарқыны мал шаруашылығының сұранысын қанағаттандыра алмайды және болашақта мал өнімдерін қарқынды өндіруді тежеуі мүмкін. Жоғары сапалы жем өндіруге қажетті жер мен биотабиғаттық мүмкіндік бізде мол. Бүкіл әлемде азық-түлік ретінде мал өнімдерін пайдалану көрсеткіші қоғамның даму жағдайының деңгейін көрсетеді. Мал өнімін өндіру көлемі мен оның сапасы жемшөп шаруашылығының даму дәрежесіне тығыз байланысты [5]. Сапалы мал өнімін өндіру және осы саланы дамыту өңірде өндірілетін барлық мал азықтық дақылдардың құндылығын құрамына таңдап алған жөн. Шөп қоспасында олардың экологиялық және биологиялық сипаттамаларына сәйкес таңдалған жер телімінің нақты жағдайларына сәйкес келуі керек [6]. Қазақстанның құрғақ далалы аймағы жағдайында сүтті және етті мал шаруашылығында оның

ішінде қысқы 7-8 ай қорада ұстау кезеңінде балаусадан жасалынған жемшөптің маңызы зор. Өйткені бүгінгі таңда мал азықтық құндылығы жоғары жем өндіру толық шешімін таппай отыр. Қыста сүтті малдың дұрыс және тиімді азықтандыру жануарлардың қажеттіліктеріне негізделген қатты жемшөп базасын құру кезінде ғана мүмкін болады. Дегенмен, бүгінгі күнге дейін азықтандыруға арналған малдың пайдалылығын қалыпқа келтіру және бағалау кезінде диетаға арналған азық-түлік тағамына басымдық беріледі, оның құрылымы төмен бағаланады (А.Арkipов, В.Дулнев, 1997) [7]. Жемшөп өндірісін дамыту үшін мал азықтық дақылдарына құрамындағы құнарлылығына, ондағы ақуыздың және қорытылатын протеин жемнің маңызды көзі болып табылады. Интродукциялық мал азық дақыл африкалық тары дақылына қысқаша тоқталар болсақ.

Африкалық тары тропикалық аймақтарда өсетін, құрғақшылыққа және ыстыққа төзімді өсімдік. Мал азығы үшін өсірілген африкалық тарының көк балауса шөбін жаз бойы 2-3 рет орып, малды азықтандыруға, дәндерінің сүт болып пісу мезгілінде сүрлем дайындауға, қысқы шөп ретінде және дәнге пайдалануға болады [8]. Соның ішінде ірі тауарлы сүт кешендеріндегі сауын ірі қара малдары үшін жасыл азықтың маңызы ерекше. Африкалық тары - Африка мен Азияның көптеген елдерінің ертеден өсіріп келе жатқан дәнді дақылы болып табылады (И.Г.Ритус, 1952)[9]. Сібірлік жағдайда әсіресе оның оңтүстік құрғақ далалы аудандарында, африкалық тары жақсы мал азықтық дақыл ретінде көк балаусаға, пішенге, және сүрлемге себуге болады[10].

Жоғары өнімді малазықтық егістерді қалыптастыру үшін жаздың ыстық ауа райы жағдайында жоғары өнім тизетін тропиктік астық дақылдарын бейімдеу және жерсіндіру аса маңызды іс (А.В.Баштовой, 1997).

Африкалық тарының вегетациялық кезеңіндегі көк балаусасын мал азықтық мақсатқа көк азық ретінде, пішен және сүрлем түрінде пайдаланады (И.Д.Безпалый, 1978).

Сиыр, жылқы және қой малдары түптену және түтіктену дәуірінде орылған африкалық тарының көк балаусасын қалдықсыз пайдаланады. 1 кг көказықта 33 г ақуыз, 0,7-0,8 г фосфор және 1,1 г кальций бар (Устименко - Г.В.Бакумовский, 1989).

Қорыта айтар болсақ, африкалық тары дақылын жануарлар сүйсініп жақсы жейтін дақылдардың бірі. Мал азығы үшін өсірілген африкалық тарының көк балауса шөбін жаз бойы 2-3 рет орып, малды азықтандыруға, дәндерінің сүттеніп пісу кезеңінде сүрлем дайындауға және қысқа шөп жақсы жинауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Г.М.Частовитина «Труды института кормов и пастбища» том II. Алма-Ата-1961.с.281
2. Қазақстан ауыл шаруашылығы ғылымдарының Жаршы журналы Жаршы,№5-6,-2015 106.

3. Кукреш Л.В., Казакевич П.П. Инновационные технологии – основа развития АПК. Научно-инновационная деятельность в АПК//Материалы 4МНПК. - Минск: УО «БГАТУ», 2010.-С.14-22.

4. Глуховцев В.В., Казарин В.Ф. Интродукция нетрадиционных растений в лесостепи Среднего Поволжья//Аграрная наука.- 2005.-№4.-С.13-14.

5. Зотиков В.И., Серекпаев Н.А., Стыбаев Г.Ж., Байтеленова А.А., Муханов Н.К. Урожайность зеленой массы пайзы в зависимости от сроков посева в условиях сухостепной зоны центрального Казахстана / Зернобобовые и крупяные культуры. Всероссийский научно-производственный журнал. №2(18), 2016. стр. 149-153.

6. А.Г.Тен Научно-производственный журнал «Кормопроизводство» Москва «Колос» 1982г. с.357

7. Ф.С.Гибадуллина Научно-производственный журнал «Кормопроизводство» №12, Москва 2009г. с.23

8. Andrews, D.J., Kumar, K.A. «Pearl millet for food, feed, and forage»(1992) *Advances in Agronomy*, 48 (C), pp. 89-139. doi: 10.1016/S0065-2113(08)60936-0

9. А.А.Ауэрбах., «Техника полевого кормодобывания» Москва -1936г. с.- 87.

10. М.А.Смурыгин «Корма» (справочная книга) Москва «Колос» 1977г. Стр.102